

РЕЦЕНЗИЯ

за дисертационния труд на Мирослава Николаева Христоскова
Философски измерения на проблема за бездомността

*за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
по научна специалност „Философия на културата, политиката, правото и
икономиката” (Философска антропология), шифър 05.01.13*

от проф., д.ф.н. Нонка Богомилова,
секция „Антропологически изследвания” при ИИОЗ – БАН

I. Кратка биографична справка

Мирослава Христоскова е завършила „Философия“ в Софийския университет „Св. Кл. Охридски” през 2002 г. Зачислена е като редовен докторант на 1 януари 2008 г. в секция „Антропология и изследване на религиите” към бившия Институт за философски изследвания – БАН по шифър 05.01.13. Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на 8 февруари 2016 г. на разширен семинар на секция „Антропологически изследвания“ при Института за изследване на обществата и знанието съгласно изискванията на ЗРАСРБ. Докторантката има 4 публикации по темата на дисертацията в специализирани научни издания, сред които: *Философски алтернативи, Психологични изследвания, Списание на Институт за модерността*. В рамките на срока на докторантурата М.Христоскова е участвала в една международна конференция на European Science Foundation в Швеция, в една национална с международно участие и в две национални конференции. Докторантката има перфектна езикова подготовка: владее писмено и говоримо английски, немски, нидерландски, руски, турски езици, на работно равнище – испански и френски. Член е на Българското Философско Общество от 2015 г.

II. Анализ и оценка на дисертационния труд.

1. Структура, основни понятия и тези: общо описание

Дисертацията се състои от Увод, четири глави, Заключение и Библиография. Обемът ѝ е 189 стандартни страници. Библиографията включва 213 източника, от които 170 на български и руски език, 43 – на английски, немски, нидерландски и френски.

В **Увода** ясно и убедително са обосновани актуалността на избраната проблематика, целта, задачите и методите на изследването. Като цел на разработката е посочено „достигането до *философско разбиране* на бездомното битие“ (Дис., с.5). Изследователският метод е екзистенциално-херменевтичен. Основната теза на изследването е: „изгнанието е опит на демитологизиране на дома, а търсенето и завръщането към дома е прехождането на същностното битие на човека“ (Дис., с.6).

Първа глава на дисертационния труд е озаглавена „Методологични положения на проблема за бездомността“. В нея, на основата на информативно представяне на състоянието на изследванията за бездомността в социалните науки, се откроява спецификата на философския подход към нея, като разкриващ „съществени аспекти на човешкото битие“ (Автореферат, с.5). Специален акцент е поставен върху проблема за езика и символа при изследване на проблема за бездомността, както и върху херменевтичния подход към изследването на наративната идентичност.

Във **Втора глава** на разработката – „Екзистенциалният смисъл на бездомността“ – е използвана принципната постановка на Хайдегер за човешкото битие като открито към въпросите за крайността на човека и света, като битие на същност, чийто екзистенциален смисъл е грижата. Основните категории, в границите на които е разгледан екзистенциалният смисъл на бездомността са „обитаване“, „време“, „смърт“, „страх“, „грижа“, „гранична ситуация“, „битие на същност“. Специално внимание е отделено на художествената творба, на същността на изкуството като пролог към проникновените анализи в Четвърта глава, посветени на езика, включително на езика в художествената литература и поезията, като начин на преживяване и осмисляне на себе си и света.

Трета глава, „Проблемът за обитаването и бездомността“, осмисля понятието „дом“ на фона на сложна констелация от взаимосвързани понятия като „частно и публично пространство“, „приобщеност“, „общност и общество“, „принадлежност“, „признание“, „транскултурална идентичност, „чужденец“ и др. Чрез взаимното смислово усилване и отклик на тези понятия проблемът за обитаването и бездомността е разгледан като сложен, дълбинен екзистенциален феномен и същевременно като проявен в такива актуални форми на човешко преживяване и идентичност като родината, мобилността, езика, мигранта, човека като чужденец на самия себе си.

В „Модуси на битие на човека на чужда земя“ (**Четвърта глава** на дисертацията) е приложен интересен прием – използвани са размишления на автори мигранти и изгнаници: Т.Адорно, Ю.Кръстева, Е.Хофман, Е.Саид, Цв.Тодоров, Е.М.Чоран и др. Преживяването и осмислянето на бездомността са разгледани през призмата на носталгията, отчуждението, риска, кризата, езика, творчеството, свободата, обновлението. Като обяснителен модел на културологично ниво е използвана триадата на Цв. Тодоров „декултурация – акултурация – транскултурация“. Специално място е отделено и е реализиран оригинален анализ на „Речевата ситуация на човека на чужда земя“: раздялата с родния език, мълчанието, кръстопътя на два езика, чужденеца като преводач, другия език като родина, писането в изгнание, езика като родина на поета и др.

Заклучението на разработката ясно и стегнато представя и осмисля основните акценти и интелектуалния патос на изследването. Направени са адекватни на извършения анализ обобщения и изводи, че: „Феноменът на бездомността се отнася до екзистенциалните устои на човешкото битие“ (Дис.1 с.129); „Отчуждението на екзистенцията от самата нея, от собствените ѝ възможности, е основание и предпоставка за всяко отчуждение от дом, родина, другите, Бог.“ (Дис., с.132); „Свободата, придобита от опита на бездомността, е възможна като позитивна свобода (Дис., с.131) и др.

Авторефератът представя добре основните понятия, идеи и тези на дисертационния труд. Приносните моменти са представени достоверно и адекватно.

2. Съдържателна оценка на дисертационния труд.

2.1. Сред основните творчески постижения на дисертационния труд, бих поставила следните:

2.1.1. В дисертационния труд се разработва относително ново за нашата философска традиция проблемно и смислово поле – бездомността – и същевременно се „поема щафетата“ от съществуващите разработки по темата; обогатява се тематичния хоризонт на философската антропология чрез обвързването ѝ с перспективна теоретична и същевременно социално-актуална проблематика.

2.1.2. С избраната проблематика, в макар и кратката и често прекъсвана българска биография на философската антропология, се създават условия за известен континуитет в нейното развитие по отношение на темата за бездомността.

2.1.3. Изследването откроява специфичния подход, уникалния профил на философската антропология сред другите дисциплини и подходи към проблема за бездомността.

2.1.4. Приложената методология създава възможност за своеобразно презареждане на нашата философско-антропологична традиция в перспективата на един екзистенциалистки и метафизичен хоризонт.

2.1.5. Поставянето на понятието „бездомност“ в съотносимост с разнообразни понятия от арсенала на екзистенциализма, психоанализата, феноменологията, херменевтиката и др. като „идентичност“, „Аз“, „език“, „самотност“, „общуване“, „смърт“ създава богата понятийна констелация, в границите на която се обогатява и оживотворява смисъла и осмислянето на бездомността.

2.1.6. Фокусирането на анализа около метафизичното vs „физичното“ разбиране на бездомността осигурява необходимия метафизичен контекст и хоризонт в разработката на съответните, ключови за изследването понятия: „дом“, „самота“, „приобщеност“, „език“, „чужденец“, „транскултурална идентичност“, „мобилност“, „страх“, „свобода“, „носталгия“, „родина“.

2.1.7. Многопластовото изследване на изгнаничеството, на опита на чужда земя (един изключително актуален днес проблем) като екзистенциална драма и същевременно

като екзистенциален шанс и предизвикателство е реализирано задълбочено и вдъхновено.

2.1.8. Поставен е важен и оригинален акцент върху писането и творчеството като средство за надмогване на бездомността и самотността.

2.1.9. Реализиран е многопластов анализ на езика като „дом“, „приобщаване“, възпроизводство или надмогване на чуждостта.

2.1.10. Обобщеният аналитичен профил на изследването предлага една дълбинна и оригинална гледна точка към текущи събития и процеси, издигайки се високо над медийните клишета и баналности по въпроса.

2.1.11. В дисертационния труд е показано добро познаване и уместно използване на богатата и разнообразна библиография – философска, антропологична, културологична, на художествена литература; в подкрепа на тезите са „призовани“ автори от различни традиции и жанрове – Фройд, Ясперс, Хайдегер, Кръстева, Кундера, Саид и мн. други.

2.1.12. Разработката е реализирана с много добра езикова култура, има (относително) четивен и гладък стил, езикът е пластичен и богат, особено в много добре структурираните и оформени Трета и Четвърта глава на текста.

2.2. Коментари, препоръки, критични бележки

Към подобна сложна и иновативна разработка, естествено е да се отправят и някои пожелания и препоръки за бъдещата работа по темата в други формати:

2.2.1. Дисертационният труд би спечелил от по-ясно открояване на собствените тези на автора на фона на информативното представяне на гледните точки на разглежданите и анализирани автори.

2.2.2. Добре би било между отделните глави на разработката да има по-висока степен на органично единство от гледна точка на проблемно-методологичен континуитет и издържаност; създава се впечатление за известна фрагментарност, работа „на парче“, особено по отношение например на Втора глава, от една страна, и Трета и Четвърта, от друга.

2.2.3. Вътре в рамките на отделните глави различните подходи и автори са разгледани по-скоро в паралел, отколкото в съпоставимост, съзвучие или субординираност, което създава известно впечатление за недостатъчен авторски контрол върху информационния масив, за авторската инстанция по-скоро като наблюдател на този разноречив мисловен поток, отколкото като критичен анализатор.

2.2.4. Субстанциализирането на езика като съществено и дори същностно измерение на бездомността ми изглежда пресилено – такива нейни измерения като не/разбирането, близостта, отчуждението, самотността или приобщеността имат силно безсловесно емоционално ядро, понякога изразявано, понякога скривано чрез езика, но така или иначе той е негов инструмент, а не обратно.

Заключение:

Независимо от направените бележки и препоръки, на основата на посочените добри творчески постижения, на показаната ерудиция и професионализъм в разработката на сложна и актуална тема, с пълна убеденост подкрепям присъждането на Мирослава Николаева Христоскова на научната и образователната степен „доктор“ по научна специалност „Философия на културата, политиката, правото и икономиката“ (Философска антропология), шифър 05.01.13.

Проф., д.ф.н. Нонка Богомилова

3 април 2016 г.

